

כמאן, אמרת, דאין לו תקנה!

נימא, [האם נלמד מכאן] דרבי אמי סבירא ליה, דלא כרבי יהודה, המכשיר בהעברת קולמוס לשמו!?

דתנן: הרי שהיה צריך לכתוב את שם השם בספר תורה, ובטעות נתכוון לכתוב יהודה.

וטעה ולא הטיל בו דלת [לא כתב אות דלת] כפי שהיה סבור שיהודה הוא צריך לכתוב, ונמצא, שכתב את השם במקומו הראוי, ושלא לשמו.

כיצד יעשה, לתקן את הדבר, מעביר עליו קולמוס, לשמו, ומקדשו, דברי רבי יהודה.

וחכמים אומרים: אין כתיבת שם השם הזו מן המובחר וספר תורה זה, פסול הוא. (25)

ומסקינן: אפילו תימא כרבי יהודה אתי שפיר דברי רבי אמי.

כי, עד כאן לא קאמר רבי יהודה, שמעביר עליו קולמוס ומקדשו, אלא בחדא אזכרה.

אבל באזכרות דכולי ספר תורה, לא הכשיר רבי יהודה, משום דמיהזי הספר תורה כמנומר [בגוונים גוונים] שהרי כולו כתוב בכתיבה אחת, והשמות — בכתיבה על גבי כתיבה.

ההוא גברא דאתא לקמיה דרבי אבהו.

אמר לו: ספר תורה שכתבתי לפלוני, גוילים

שלו [שעליהם נכתב הספר], לא עיבודתים לשמן, ופסול הוא.

אמר לו: ספר תורה זה ביד מי הוא נמצא?

אמר לו: ביד לוקח

אמר לו: מתוך שאתה נאמן להפסיד שכרך, כי הודאת בעל דין כמאה עדים היא.

אתה נאמן גם כן, להפסיד ולפסול את ספר התורה בעדותך, כי חזקה עליך, שלא תאמר שקר, ותפסיד את שכרך חנם. (26)

ומתמהינן: ומאי שנא הא דרבי אבהו, מהא נה-א דרבי אמי, שאינו נאמן לפסול את הספר תורה, אף על פי שנאמן הוא להפסיד את שכרו!?

ומשנינן: לא דמי, דהתם איכא למימר משקר הוא, ונתכוין להקניט את חבירו, וטעני בדרבי ירמיה, כי סבור היה, שלא יפסיד אלא את שכר האזכרות, כקושיית רבי ירמיה.

אבל הכא — גבי קלפים — כיון דיודע הוא דקמפסיד כוליה אגריה [כל שכרו], ואף על פי כן אתא ואמר פסול הוא, אם כן, אימור [יש לומר]: קושטא [אמת] קאמר.

מתניתין:

א. האב מקדש את בתו הקטנה, וקידושיה קידושין מן התורה.

שנעשה בכשרות, ורב אחא בר יעקב סובר, שטעמם של רבנן הוא, משום שנאמר [שמות טו]: "זה אלי ואנוהו".

26. דברי רבי אבהו צריכים הבנה, לשם מה

לכתוב לשמה, שהרי כתב על גבי כתב נחשב מחיקה של הראשון; וראה ב"אילת השחר".

25. ראה לעיל כ א, שרב חסדא סובר בדעת רבנן, שאי אפשר להכשיר על ידי כתב עליון

א. העיד על החרשת, שהשיאה אביה כשהיתה קטנה, והרי היא אשת איש מדין תורה, שהיא יוצאה בנות, כלומר, יכול בעלה לגרש אותה, אף על פי שאין לה דעת לגירושין, כי אין צריך את דעת האשה כדי לגרשה.⁽²⁾

ב. והעיד על יתומה קטנה בת ישראל, שנתקדשה, קידושין דרבנן, ונשאת לכהן. שאוכלת היא ב"תרומה דרבנן", אף על פי שאין קידושה אלא מדרבנן, ולא חיישנן שמא תאכל "תרומה דאורייתא".⁽³⁾

ואם מתה, אף על פי שמדין תורה קרוביה יורשים אותה ולא בעלה, מכל מקום, מתקנת חכמים: בעלה יורשה.⁽⁴⁾

ג. והעיד על המריש [קורה] הגזול, שבנאו הגזולן בבירה [בית גדול], שאינו צריך להשיב את הגזילה עצמה כדין תורה, אלא יטול הנגזל את דמיו של המריש מיד הגזולן.⁽⁵⁾

ב. קטנה שמת אביה, תיקנו חכמים, שיהיו רשאים אחיה ואמה לקדשה, או שתקדש היא את עצמה, וקידושה קידושין מדברי סופרים.

ג. חרש אין בו דעת, וכקטן הוא, ותיקנו לו חכמים קידושין; וכן חרשת גדולה מתקדשת קידושין מדבריהם.

ד. בת ישראל שנשאת לכהן, הרי היא אוכלת בתרומה, ואינה "זרה" אצל תרומה.

ה. דגן תירוש ויצהר [תבואה יין ושמן] חייבים בתרומות ומעשרות מן התורה, ותרומתן "תרומה דאורייתא".

אבל שאר דברים אין חיובן אלא מדרבנן, ותרומתן "תרומה דרבנן".

ארבע עדויות בהלכה, העיד רבי יוחנן בן גודגדא, מפי רבותיו:⁽¹⁾

[וראה בר"ש תרומות א א ד"ה ירושלמי].

3. רש"י, וראה ברשב"א שבפשטות אפשר להעמיד את המשנה אף ב"תרומה דאורייתא", אלא, שרש"י רצה לפרש את המשנה אליבא דכולי עלמא, והרי יש אומרים שצריך למנוע את הקטן שבא לעבור איסורי תורה, ועוד יש לומר שרש"י רצה לפרש באופן שיהיה מותר להאכיל אותה בידים, ראה שם.

4. כי תיקנו חכמים, שמא אם לא יהא בעל זה יורש את אשתו כמו בעלה מקידושין דאורייתא, יהיו אנשים נמנעים מלשאת את הקטנות — על פי חידושים מכתב יד המיוחסים לריטב"א.

5. בפשוטו אף אם לא נתיאשו הבעלים, אינו

שאל אותו מתחילה, ספר תורה ביד מי, הרי בין כך ובין כך נאמן הוא היות ומפסיד את שכרו?! ותירץ המהר"ם שי"ף שרבי אבהו רצה להדגיש לו דבר זה, שאף אם הספר ביד לוקח, נאמן המוכר היות ומפסיד את שכרו. וראה עוד ברשב"א, ב"חידושי הריטב"א", ב"חידושים מכתב יד", ובש"ך רפא ט.

1. ושתי האחרונות אמרו חכמים "מפני התקנה", ולפיכך נשנתה משנה זו בפרק הניזקין — רש"י, וראה בפתחת המאירי לפרק זה ד"ה הראשון.

2. דוקא "חרשת" מקבלת את גיטה, היות שיש לה דעת קלושה על כל פנים, אבל "שוטה", שאין לה דעת כלל אי אפשר לגרשה, כמבואר להלן סד ב — חידושי הריטב"א ותוספות ר"ד

שכביכול, אין הוא נותן לה גט, אלא שטר חוב —

הרי זו מגורשת, אף על פי שלא היתה יודעת שגט היא מקבלת, כי אין צריך את דעתה, כדי לגרשה. (8)

וראייה לכך: כי מי [האם] לא אמר רבי יוחנן בן גודגדא, לענין חרש, דלא בעינן דעתה, אם כן הכא — באמר לה: כנסי שטר חוב זה — נמי לא בעינן דעתה.

ומתמהינן: פשיטא! ? שהרי המקרים דומים זה לזה, ומה חידש רבא! ?

ומשנינן: צריך הדבר לאומרו, כי מהו דתימא: כיון דאמר לה "כנסי שטר חוב זה", בטולי בטליה [דעתו היתה לבטל] את הגט, ואינה מגורשת. (9)

קא משמע לן רבא, (10) שאין רצונו לבטל את הגט, כי אם איתא דבטליה, לעדים הוה אמר

והטעם: מפני תקנת השבים בתשובה, שאם אתה מצריכו לקעקע את בירתו, ולהחזיר את המריש עצמו, ימנע מלעשות תשובה, כי ירא להפסיד כל כך.

ד. והעיד על בהמת קרבן הטאת הגזולה, כלומר: על בהמה גזולה שהקדישה הגזולן לחטאת — שלא נודעה לרבים (6) שהיא גזולה, שהיא מכפרת ואין צריך להביא אחרת, מפני תיקון המזבח; ובגמרא יתבאר דין זה.

גמרא:

אמר רבא: מעדותו של רבי יוחנן בן גודגדא אנו למדים:

אם אמר לעדים שלא בפני האשה: (7) ראו גט זה שאני נותן לה, לאשתי —

ואחר כך חזר ואמר לה: כנסי שטר חוב זה,

מלשון רש"י.

8. ראה לקמן עח א שצריך לומר לה: "זה גיטך", וכתבו התוספות [שם] שבאמירתו לעדים סגי, ועל כן מגורשת היא כשאמר לה "כנסי שטר חוב" היות והעדים יאמרו לה אחר כך שהיא מגורשת, וראה עוד ב"חידושי הריטב"א".

9. ראה בבית יוסף סוף סימן קלח ולעיל לב ב בתוספות ד"ה התם ובראשונים שם ובקידושין נט ב, האם אפשר לבטל את עצם הגט ולפוסלו לגמרי, ואם כן צריכה היא גט שני כדי להתגרש בו, או דאי אפשר לבטל גט אחרי שנעשה בכשרות, ומה שאמרו "בטולי בטליה" מתייחס אל נתינת הגט בלבד.

10. הא דלא חיישינן דילמא ביטולי בטליה, אינו

צריך להחזיר את המריש עצמו ואינו משלם אלא דמיו, ראה סוכה לא א, אך בתוספות רי"ד להלן משמע שלפי דעת עולא מדובר דוקא אחרי יאוש, ראה שם.

6. רבים הם שלושה — ירושלמי, וראה בתוספות יום טוב שלדעת הרמב"ם יש לומר שהוא פלוגתא דאמוראי, והבבלי שלא פירש כמה הם "רבים" סובר שתלוי לפי ראות עיני הדיין מה נחשב גזילה ידועה ומפורסמת ומה לא.

7. רש"י, וראה בטור אבן העזר סוף סימן קלח בשם הרמ"ה שאם אמר לעדים בפניה, הרי מוכח שאינו מתבייש ממנה, אם כן כאשר חזר ואמר כנסי שטר חוב זה חיישינן דילמא ביטולי בטליה לגיטא, וכתב בבית יוסף דכן משמע

משום גזירה שמא יאכיל אף כהן שהוא עצמו חרש באשתו החרשת; ומפרש לה ואזיל.

ומתמהינן: וליכול, תאכל אף זו ואפילו בתרומה דאורייתא, ומה בכך! ? שהרי חרשת זו כקטן שאוכל נבילות הוא [היא], כי אין בה דעת, ואין אנו מצווים להפרישה! ? (12)

ומפרשינן: חרשת שנישאת לכהן פיקח אינה אוכלת, גזרה שמא יאכיל חרש בפיקחת גדולה שנישאה לו; (13) וזו שאין קידושהי אלא מדרבנן, הרי אסורה היא לאכול "תרומה דאורייתא".

ומקשינן: ולאכול בכל אלו (14) בתרומה

להו, [אם אכן היה רוצה לבטלו, הרי שהיה אומר כן לעדים]. (11)

והיות שלא ביטלו בפני העדים, דעתו לגרשה, והאי דקאמר הכי לאשתו, משום כיסופא [בושה] שמתבייש הוא ממנה.

שנינו במשנה: ועל קטנה בת ישראל שנישאת לכהן, שאוכלת בתרומה:

ודייקנן: מדקתני "קטנה" ולא "חרשת", כמו ברישא, משמע דוקא קטנה אוכלת, ואילו חרשת גדולה, שנישאת מעצמה לכהן, לא אכלה, ואפילו בתרומה דרבנן.

ומפרשינן: מאי טעמא ?

וצריך לומר, דהיות והגמרא שאלה מהא ד"קטן אוכל נבילות" ולא מהא דחרשת יש לה קידושין מדרבנן, אם כן משמע דהקושיא היא דאף אם נרצה לפרש את המשנה בתרומה דאורייתא, עדיין תיקשי למאן דאמר אין בית דין מצווין עליו להפרישו, וראה במהרש"א ובמהר"ם שיף.

ב. ראה בתוספות שבת קכא א ד"ה שמע מינה דבקטן שהגיע לגיל חינוך לכולי עלמא בית דין מצווין להפרישו, וצריך לומר שחרשת נחשבת כמו קטן שלא הגיע לחינוך.

13. רש"י בסוגיין. וראה ביבמות קיג א ברש"י ד"ה גזירה, דחרש בפיקחת לא מיחלף בפיקח בחרשת, ולכך אמרו מעיקרא "גזירה שמא יאכיל חרש בחרשת", לומר דגזרינן פקח בחרשת אטו חרש בחרשת, וחרש בחרשת אטו חרש בפיקחת. [וראה בתוספות הרא"ש שדייק כדברי רש"י אלו ממה שלא אמרה הגמרא "אלא"].

14. ביבמות קיג א הגירסא היא: "וחרש בפיקחת נמי ליכול בתרומה דרבנן" אלא שממילא משמע

נלמד מעדותו של רבי יוחנן, אלא סברא דרבא היא — תוספות יבמות קיג ב וב"חידושי הריטב"א", וראה בתפארת יעקב.

11. לכאורה עצם הנתינה ראייה היא שאינו חוזר בו מרצונו לגרש, כי אם איתא דבטליה לא היה נותן לה את הגט, וראה מה שכתב בזה הט"ז בסוף סימן קלח.

12. א. פירש רש"י: "ואיכא למאן דאמר ביבמות קיד א, דאין בית דין מצווין עליו להפרישו, ואפילו בתרומה דאורייתא תיכול", ומשמע דלמאן דאמר בית דין מצווין עליו להפרישו ניחא.

וצריך תלמוד, שהרי רש"י פירש במתניתין דקטנה אוכלת תרומה דרבנן, אם כן משמע שחרשת אינה אוכלת אפילו בתרומה דרבנן, והרי בתרומה דרבנן לכולי עלמא אין מצווין להפרישו, כמבואר שם ביבמות.

ועוד צריך ביאור, הרי רבנן תיקנו קידושין לחרשת, ואם כן תיקשי אמאי אמאי אין החרשת אוכלת על כל פנים בתרומה דרבנן.

דרבנן?! (15)

ומשנינן: גזירה שמא אתי לאכולי [שמא יבוא להאכילה] בתרומה דאורייתא, והיות שאין קידושיה אלא מדרבנן, נמצא שמן התורה היא "זרה" ואסורה לאכול בתרומה של תורה.

אבל, קטנה בת ישראל, שנישאת לכהן, אוכלת בתרומה דרבנן, כי אין לחשוש שמא יאכיל קטן בגדולה, שהרי קטן אין קידושו קידושין כלל. (16)

שנינו במשנה: ועל המריש הגזול, שבנאו בבירה, שיטול את דמיו, מפני תקנת השבים.

תנו רבנן: גזל מריש ובנאו בבירה:

בית שמאי אומרים: מקעקע [חותך ומשבר] אפילו את כל הבירה כולה, ומחזיר מריש לבעליו, כדין תורה, שנאמר [ויקרא ה כג]: "והשיב את הגזילה אשר גזל".

ובית הלל אומרים: אין לו [לנגזל] אלא דמי מריש בלבד, משום תקנת השבין.

שנינו במשנה: ועל הטאת הגזולה שלא נודעה לרבים, שהיא מכפרת, מפני תיקון המזבח:

אמר עולא: דבר תורה [מדאורייתא], בין אם נודעה הגזילה לרבים, ובין לא נודעה, אינה מכפרת, ואף אם נתיאשו הבעלים הימנה.

מאי טעמא?

כי יאוש פדי [לבד] בלא "שינוי רשות" [בעלות] או "שינוי השם" אחרי היאוש, לא קני [אינו מועיל לקנות].

ואף על פי שעל ידי ההקדש נשתנה שמה של הגזילה, שהרי מתחילה היתה "חולין" ועכשיו "הקדש", מכל מקום אינה מכפרת, כי לא היתה שלו קודם הקדש, ואין אני קורא בה: "אם עולה קרבנו" [ויקרא א ג], ומשמע: קרבנו — ולא הגזול. (17) (18)

ומה טעם אמרו חכמים: חטאת שלא נודעה מכפרת?

תקנת חכמים היא: כדי שלא יהו כהנים עצבין על שאכלו בשר חולין שנשחטו

16. רש"י. וראה בתוספות ביכמות קיג א ד"ה שמא, ושם סב ב ד"ה סמוך.

17. לאו דוקא "עולה", אלא לגבי כל הקרבנות בעינן "קרבנו" ולא הגזול.

18. כך פירש רש"י. וראה באילת השחר, שמ"קרבנו" לומדים שצריך שיהיה שלו קודם ההקדש. ובתוספות כתבו שהקרבן פסול משום "מצוה הבאה בעבירה" וראה בהערה הבאה.

שיהיה מותר לכולן לאכול בתרומה דרבנן, היות שאין איסורן אלא משום חרש בפיקחת, וכן כתב רש"י שם: "וליכול אפילו חרש בפיקחת בתרומה דרבנן".

15. היות שתיקנו לה נישואין דרבנן, ואין לומר, אכן בתרומה דרבנן אוכלת החרשת, ורק בתרומה דאורייתא אסרו עליה, כי הרי קטנה אינה אוכלת אלא בתרומה דרבנן, כמו שפירש רש"י במשנה, ואם כן משמע שחרשת אינה אוכלת אפילו בתרומה דרבנן, וראה היטב ברשב"א ד"ה ועל קטנה.

בעזרה, (19) האסור באכילה. (20)

פטרוהו מלהקריב עוד קרבן, מפני תיקון המזבח. (21)

ורב יהודה אמר: דבר תורה, בין אם נודעה הגזילה לרבים, בין אם לא נודעה, מכפרת, אם נתייאשו הבעלים.

מאי טעמא? כי יאוש כדי קני, ונמצא שהיתה שלו בשעת הקדש, ולפיכך כשירה היא להקרבה מדין תורה.

ומה טעם אמרו חכמים: אם נודעה אינה נה-ב מכפרת?

כדי שלא יאמרו: מזבח אוכל גזילות. (1)

אמרי ליה רבנן לעולא: והא אנן "מפני תיקון המזבח" תנן, ולדבריך תקנת הכהנים היא ולא תקנת המזבח?!

אמר להם: כיון דכהנים עצבין על שאכלו חולין בעזרה, ימנעו הכהנים מלהקריב קרבנות, ונמצא מזבח בטל.

וזה היא ששינונו: מכפרת, "מפני תיקון המזבח".

ואף על פי שמן התורה לא נתכפר לו, ומחוייב הוא להביא קרבן אחר, חכמים

21. א. ואין כאן עקירת דין התורה, היות ואינו עובר על דין תורה בקום ועשה אלא בשב ואל תעשה — רש"י. וראה באילת השחר ובברכת אברהם מה שלמדו מלשון רש"י בגדר תקנת חכמים לבטל דין תורה בשב ואל תעשה. וראה ברש"ש שבמחוסר כפרה עובר על דין תורה בקום ועשה.

ב. דברי רש"י כאן אינם אלא כפי מה שסברה הגמרא עכשיו בדעת עולא, אבל במסקנת הסוגיא מבואר שמדין הפקר בית דין הפקר נעשית הבהמה שלו והחטאת מכפרת עליו מדין תורה — תוספות חדשים על המשניות. וכן דעת הרשב"א, ובתוספות רבינו עקיבא איגר כתב שלדעת רש"י אף לפי המסקנא אין חטאת מכפרת מדין תורה, ולפיכך אסור לכהנים להקטיר אמורים ולאכול את הבשר אם נודע להם שהחטאת גזולה. וראה בהערה 5 בעמוד ב.

1. דוקא קודם הקרבה אמרו חכמים שאינה מכפרת, ועל כן, אם נודעה הגזילה לכהנים קודם זריקת הדם, לא יזרקו את הדם, וממילא יפסל הקרבן, ומחוייב הגולן להביא חטאת אחרת. אבל אחרי זריקה, כבר הורצה הקרבן מדאורייתא,

19. לפי דברי רש"י שאם גנב והקדיש אינו נחשב "קרבנו", אפשר לומר שאין חלה קדושת קרבן והוי "חולין בעזרה", אך לדעת התוספות שאינו פסול אלא משום "מצוה הבאה בעבירה" יש לומר שחלה קדושת קרבן, אלא שיש בו פסול, ואם כן אינו "חולין בעזרה" ומכל מקום אסור לאכול את הבשר ככל הקרבנות הפסולים — על פי אילת השחר.

ואם נאמר שאף אם הקדיש קודם יאוש תיקנו חכמים שחטאת מכפרת, ראה הערה 5 בעמוד ב, ניחא יותר דברי רש"י, כי קודם יאוש בודאי הוי חולין בעזרה.

20. רש"י, ומשמע שמחמת עצם האיסור להקריב חולין בעזרה, לא היו הכהנים עצבים כל כך, ולא ימנעו מלעבוד, כי אכילת איסור מגונה יותר — רש"ש. וראה באילת השחר טעם נוסף, כי על ההקרבה יש לומר "מתעסק" הוא, ואינה עבירה, [יעוין באור שמח ריש הלכות גירושין דסבר כן], אבל באכילה "מתעסק" חייב, וראה שם שלפי דברי רש"י בכריתות יט ב לא שייך פטור מתעסק אף לגבי הקרבה.